

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.13>

НОВІ ВИКЛИКИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО НА ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ

Семенець К.М.,

*студентка 1-го курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Семенець К.М. Нові виклики четвертого покоління прав людини: право на одностатеві шлюби.

Констатовано, що праворозуміння, правосвідомість та правова культура зазнають змін на кожному етапі розвитку суспільства, однак безліч катализаторів пришвидшують або тим чи іншим чином впливають на перебіг процесу модернізації підходів до розуміння і тлумачення правової норми.

У статті зазначається, що четверте покоління прав людини розглядають, як правову відповідь на проблеми ХХІ століття, коли мова піде про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, подальшій космічній соціалізації людини.

Автор наголошує, що під впливом нових суспільних, державних, соціальних, культурних та політичних викликів формується нове бачення реалізації вищезгаданих прав у законодавствах країн. При цьому суспільство чітко заявляє про своє усвідомлене бажання мати повний спектр засобів і інструментів процедурної реалізації прав четвертого покоління.

Автор повертає увагу саме до одного з найпроблемніших та найактуальніших прав – на одностатеві шлюби. Так, досліджено зарубіжний досвід країн, які поділилися на дві групи: ті, які легалізувати право на одностатеві шлюби та ті, які виступають проти такої легалізації.

У статті також розглядається національний досвід пов'язаний із одностатевими шлюбами: законодавче закріплення шлюбу, сім'ї. Окрім цього, згадано про громадські інструменти впливу такі, як петиції, за допомогою яких питання легалізації одностатевих шлюбів в Україні призвело до появи законопроекту про цивільні партнерства.

Автор наводить актуальну практику Європейського суду з прав людини. Справи *Macate v. Lithuania*, *Fedotova and Others v. Russia*, *Maymulakhin and Markiv v. Ukraine* доводять, що коли мова йде про визнання одностатевих пар, шлюбів на державному рівні, то заборони у такому визнанні або відсутність будь-якого регулювання, є проявами порушення права на повагу до приватного та сімейного життя, свободу вираження поглядів та заборони дискримінації.

Узагальнено, що сьогодні право четвертого покоління прав людини – на одностатевий шлюб – переживає новий етап викликів, які постають при його реалізації, адже набирає обертів тенденція легалізації інституту, оскільки є запит і потреба громадян.

Ключові слова: одностатеві шлюби, легалізація, покоління прав людини, цивільні партнерства, дискримінація.

Semenets K.M. New challenges of the fourth generation of human rights: the right to same-sex marriage.

It was stated that legal understanding, legal awareness and legal culture undergo changes at each stage of the development of society, however, many catalysts speed up or in one way or another affect the course of the process of modernization of approaches to the understanding and interpretation of the legal norm.

The article notes that the fourth generation of human rights is considered as a legal answer to the problems of the 21st century, when it comes to the survival of humanity as a biological species, the preservation of civilization, and the further cosmic socialization of man.

The author emphasizes that under the influence of new public, state, social, cultural and political challenges, a new vision of the implementation of the above-mentioned rights in the legislation of countries is being formed. At the same time, the society clearly declares its conscious desire to have a full range of means and tools for the procedural implementation of the rights of the fourth generation.

The author focuses on the one of the most problematic and relevant rights – same-sex marriage. Thus, the foreign experience of countries that were divided into two groups was studied: those that legalized the right to same-sex marriage and those that opposed such legalization.

The article also deals with the national experience related to same-sex marriages: legal consolidation of marriage, family. In addition, public instruments of influence such as petitions were mentioned, with the help of which the legalization of same-sex marriages in Ukraine led to the appearance of a draft law on civil partnerships.

The author adduces the actual practice of the European Court of Human Rights. The cases of *Macate v. Lithuania*, *Fedotova and Others v. Russia*, *Maymulakhin and Markiv v. Ukraine* prove that when it comes to the recognition of same-sex couples and marriages at the state level, prohibitions on such recognition or lack of any regulation are manifestations of violation of the right to respect for private and family life, freedom of expression and prohibition of discrimination.

It is generalized that today the right of the fourth generation of human rights - same-sex marriage - is experiencing a new stage of challenges that arise in its implementation, because the trend of legalizing the institution is gaining momentum, as there is a demand and need of citizens.

Key words: same-sex marriage, legalization, generation of human rights, civil partnerships, discrimination.

Постановка проблеми. Криза, пандемія, війна... Сьогодні ці явища є не такими й далекими для громадян держав у різних куточках світу, а особливо для українців, які у нищівній боротьбі проти окупанта відстоюють свої права, свободи, гідність та суверенітет Української держави, у час, коли «наша нація побачила зло найгірше з того, що є в людській природі...» [1, с. 273].

Умови, в яких розвиваються країни і процвітають або ж занепадають нації, безпосередньо торкаються і правової системи. Так, праворозуміння, правосвідомість та правова культура зазнають змін на кожному етапі розвитку суспільства, однак безліч каталізаторів пришвидшують або тим чи іншим чином впливають на перебіг процесу модернізації підходів до розуміння і тлумачення правової норми.

Добре відомо, що такий розвиток суспільства зумовив можливість встановлення нових параметрів відносин між державою і особою, що пов'язувалися б обов'язком держави вживати заходів щодо сприяння забезпеченню прав людини нового зразка і нового формату. Так виникла ідея появи четвертого покоління прав людини.

Сьогодні, говорячи про четверте покоління прав, ми згадуємо права, які несуть у собі новий прогресивний зміст (право доступ до мережі Інтернет, право на зміну статі, штучне запліднення, трансплантацію органів, евтаназію та клонування) – це результат діяльності людини в умовах трансформаційних викликів культурного, соціального, громадського та політичного підґрунтя. Однак, на нашу думку, чільне місце серед таких прав займає саме право на одностатеві шлюби. Адже питання легалізації одностатевих шлюбів за останні 10 років почало підніматися частіше у більшості країн світу: деякі держави відмовляються від такого роду шлюбів, інші ж навпаки заохочують і таким чином гро-

мадяни можуть вільно реалізовувати свої права і свободи.

В Україні ж питання легалізації одностатевих шлюбів є одним з болючих для українського суспільства – частина населення виступає проти, інша ж створює петиції та вимагає встановлення права на шлюб для одностатевих пар. Тенденції розвитку прав людини дають зрозуміти, що нам потрібно визначитися і врегулювати на законодавчому рівні це питання, оскільки внутрішні суспільні процеси та війна підтверджують таку необхідність. І вже з появою законопроекту про цивільні партнерства вважаємо, що доцільно більш детально розглянути легалізацію цього інституту крізь призму зарубіжного досвіду та національного питання.

Стан опрацювання проблеми правового регулювання права на одностатеві шлюби має достатньо високий рівень, адже це питання досліджувалося у наукових доробках Сокіл О.В., Коренева А.М., Медіної Т.В., Шимон С.І., Миронець О.М., Дорош Л.В., Лень В.В. Однак сьогодні, на нашу думку, відсутнє ґрунтовне дослідження окремих аспектів одностатевих шлюбів з огляду на нові актуальні тенденції розвитку та імплементації, а також практику міжнародних судових установ.

Метою статті є виокремлення основних особливостей імплементації права на одностатеві шлюби крізь призму соціальних, економічних, культурних та політичних викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Четверте покоління прав людини розглядають, як правову відповідь на проблеми ХХІ століття, коли мова піде про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, подальшої космічній соціалізації людини. Часто виникнення проблеми четвертого покоління прав людини пов'язують із бурхливим розвитком науково-технічного прогресу, генної інженерії, змінами в суспільних відносинах, що спричинили значну трансформацію законодавства в галузі прав людини та появу правових норм, що регулюють принципово нові аспекти життєдіяльності особистості.

До цього покоління відносять право на використання віртуальної реальності, доступ до мережі Інтернет, право на життя, вільне від державного втручання за власними релігійними і моральними поглядами, право на вільну від дитини сім'ю, право на зміну статі, штучне запліднення, трансплантацію органів, евтаназію та клонування, одностатеві шлюби.

Саме зараз, на нашу думку, під впливом нових суспільних, державних, соціальних, культурних та політичних викликів формується нове бачення реалізації вищезгаданих прав у законодавствах країн. Адже суспільство чітко заявляє про своє усвідомлене бажання мати повний спектр засобів і інструментів процедурної реалізації прав четвер-

того покоління. Вбачаємо, що одним із найпроблемніших та найактуальніших прав є право на одностатеві шлюби, оскільки чимало країн почали імплементувати загальнодержавну практику здійснення громадянами права на одностатеві шлюби, де Україна посідає не останнє місце по зацікавленості у даному питанні і бажанні легалізувати такий інститут.

Звернемося до зарубіжного досвіду. 1 квітня 2001 року в Нідерландах набув чинності закон про одностатеві шлюби, а тому країна стала першою у світі, в якій у подібний спосіб шлюб був легалізований. Згодом таку тенденцію перейняли й інші країни, зокрема станом на 2022 рік одностатевий шлюб визнають у понад 30 країнах світу (Іспанія, Бельгія, Франція, Швеція, Данія, Канада, Австралія, Швейцарія). Німеччина дозволила одностатеві партнерства ще у 2001 році, а остаточно легалізувала одностатеві шлюби лише у 2017 році, коли набув чинності так званий «Закон про шлюб для всіх» [3].

Державами, які одними з останніх легалізували одностатеві шлюби були Чорногорія (2021) та Куба (у 2022 році після національного референдуму, на якому голосували за новий сімейний кодекс, що включав положення про дозвіл на одруження одностатевим парам).

У цьому розрізі не можна залишити без уваги і країни, які проти легалізації одностатевих шлюбів, ба більше, близько 64 держав (майже половина з них в Африці) встановили кримінальну відповідальність за одностатеві стосунки (Нігерія, Уганда). Основними аргументами проти одностатевих шлюбів виступають твердження про те, що [4]:

шлюб визначається як союз чоловіка та жінки, і зміна цього суперечить природному закону та ризикує підірвати як інститут шлюбу, так і роль сім'ї в утриманні суспільства, а легалізація заперечує центральну роль шлюбу як кроку до продовження роду.

ключова роль релігії як моральної основи суспільства підривається: одностатеві шлюби в корені суперечать релігійним поглядам багатьох людей, тому узаконення цього означало б образити глибоко вкорінені переконання, християнські, єврейські та ісламські лідери виступають проти одностатевих шлюбів і зазначають, що вони суперечать священним писанням.

усі права мають обмеження: говорити про рівні права в цьому контексті немає сенсу; якби це було так, полігамні чи інцестуальні шлюби також мали б бути легалізовані.

Що ж стосується України, то Конституція України у статті 21 проголошує, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Водночас стаття 51 декларує: шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка [5]. Сімейний кодекс України наголошує на тому, що шлюбом є сімейний союз

жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21) , а сім'я є первинним та основним осередком суспільства (ч. 1 ст. 3) [6]. Тому укладення шлюбу одностатевими парами законодавством України не передбачено.

Однак активно питання одностатевих шлюбів почало форсуватися після того, як петиція від 3 червня 2022 року із закликом про легалізацію цього інституту набрала необхідні 25 тисяч голосів, а Президент у свою чергу надав відповідь. Глава держави Володимир Зеленський повідомив, що Уряд напрацьовував варіанти рішень стосовно легалізації в Україні зареєстрованого цивільного партнерства у рамках роботи з утвердження та забезпечення прав і свобод людини, посилаючись на те, що в умовах воєнного стану Конституція України не може бути змінена, Прем'єр-міністр має поінформувати про відповідні результати [7].

Зрештою, питання почало вирішуватися, оскільки 13 березня 2023 року до Верховної Ради було подано законопроект про інститут зареєстрованих партнерств [8]. Так, паралельно до одностатевих шлюбів у багатьох країнах легалізовано цивільні партнерства (Франція, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія). Використовуючи досвід згаданих країн, депутати розробили проект закону, де визначено, що реєстроване партнерство – це добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб, однієї чи різних статей, в основі якого лежить взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки. Зареєстровані цивільні партнери вважатимуться близькими родичами і користуватимуться майже такими ж правами, як подружжя.

У пояснювальній записці автори зазначають, що нейтральний, новий інститут реєстрованих партнерств в Україні дозволить врегулювати зв'язок держави із партнерами та партнерками як частиною суспільства, закріпити їхні права та обов'язки. І при цьому не потрібно вносити жодних змін до регулювання шлюбних відносин, що може на даному етапі бути чутливим для практиків окремих релігійних вірувань. Станом на 01.05.2022 законопроект на стадії ознайомлення, однак вважаємо, що найближчим часом його буде прийнято, а зареєстровані партнерства в Україні будуть легалізовані – як один з кроків на шляху до реалізації право на одностатеві шлюби та імплементації європейських стандартів [8].

Окрім цього, нам видається доцільним, звернути увагу на актуальну практику Європейського суду з прав людини, адже тлумачення норм Конвенції про захист прав і основоположних свобод, що стосуються права на одностатеві шлюби, є вкрай важливим, а також може слугувати орієнтиром в легалізації одностатевих шлюбів.

17 січня 2023 року Велика палата ЄСПЛ прийняла рішення у справі Fedotova and Others v.

Russia [9]. Заявники подавали заяви про реєстрацію шлюбу до місцевих відділів РАЦСу. Органи влади відхиляли такі заяви, посилаючись на ст. 1 Сімейного кодексу РФ, яка визначає шлюб «добровільним союзом чоловіка та жінки». Національні суди відмовили у задоволенні позовів заявників, які оскаржували дії РАЦС.

ЄСПЛ зазначив, що з усталеної практики зрозуміло, що **стаття 8 Конвенції** вже тлумачилася як така, що вимагає від Договірної Держави забезпечення юридичного визнання та захисту одностатевих пар шляхом запровадження «спеціальної правової основи». **У межах своєї практики ЄСПЛ урахував триваючу тенденцію до юридичного визнання та захисту одностатевих пар у державах-учасниках.**

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення статті 8 Конвенції, тобто права на повагу до приватного і сімейного життя: держава-відповідач **перевищила межі свого розсуду і не виконала позитивного зобов'язання** щодо забезпечення права заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя.

23 січня 2023 року було опубліковано рішення у справі *Macate v. Lithuania* щодо дитячої книги з казками, яка містила сюжетні лінії про одностатеві шлюби [10]. Після друку книги у 2013 році її розповсюдження було зупинено. Його поновили через рік після того, як книгу було визнано такою, що є небезпечною для дітей віком до 14 років.

Заявниця подала позов проти Університету (видавець книги), в якому вона оскаржувала рішення про зупинку розповсюдження книги. Натомість національні суди відмовили у задоволенні позову.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції (право на свободу вираження поглядів) окремо та разом зі статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації), заявниця скаржилася на тимчасове призупинення розповсюдження її книги та подальше її маркування такою, що є шкідливою для дітей, указуючи, що такі заходи були вжиті виключно через те, що в книзі у позитивному ключі говорилося про одностатеві стосунки.

Суд наголосив на порушенні статті 10 Конвенції: будь-які заходи, вжиті виключно на підставі сексуальної орієнтації, мають більш широкі соціальні наслідки. Тож такі обмеження є несумісними з поняттями рівності, плюралізму й толерантності, притаманними демократичному суспільству.

Одним з найяскравіших прикладів також є рішення від 1 червня 2023 року у справі *Maunulakhin and Markiv v. Ukraine* [11]. З 2010 року заявники, Андрій Маймулахін та Андрій Марков, проживають разом як партнери. У 2014 році вони вирішили звернутися до ЄСПЛ через неможливість легалізувати свої відносини в Україні. Розглядаючи справу, суд зазначив, що «на відміну

від різностатевих пар, які мають право на юридичне визнання та захист... заявники не мають ні доступу до шлюбу в Україні, ні можливості отримати будь-яку альтернативну форму юридичного визнання».

У процесі розгляду справи Україна визнала, що заявники позбавлені будь-якої можливості врегулювати основні аспекти свого життя як подружжя, за винятком певних майнових аспектів, і лише як приватні особи, які укладають договори відповідно до цивільного законодавства.

Водночас ЄСПЛ зазначає, що «такі приватні договірні угоди не можуть вважатися таким, що надає подружжю визнання і необхідний захист, оскільки вони мають обмежену сферу дії і не забезпечують деякі основні потреби, які є фундаментальними для регулювання відносин між подружжям».

Суд також взяв до уваги чітку тенденцію на європейському рівні до юридичного визнання та захисту одностатевих пар у державах-членах Ради Європи, тридцять з яких передбачають можливість юридичного визнання одностатевих пар. Таким чином, у зв'язку з необґрунтованою відмовою заявникам, як одностатевій парі, у правовому визнанні та захисті будь-якої форми порівняно з різностатевими парами, йдеться про дискримінацію заявників за ознакою їх сексуальної орієнтації.

Відповідно ЄСПЛ констатував порушення Україною ст. 14 (заборона дискримінації) у зв'язку зі ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Кожному заявнику надано 5000 євро компенсації.

Висновки. Бачимо, що сьогодні право четвертого покоління прав людини – на одностатевий шлюб – переживає новий етап викликів, які постають при його реалізації. Набирає обертів тенденція легалізації інституту, оскільки є запит і потреба громадян, тут навіть мова йде і про захист прав українських військовослужбовців, які представляють ЛГБТ-спільноту. Переконані, що як одностатеві шлюби, так і цивільні партнерства знайдуть своє відображення у законодавствах країн світу та повною мірою забезпечать реалізацію прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Промови, що змінили світ; Пер. з англ. В. Горбатько. Київ. Вид. група КМ-БУКС, 2019. 328 с.
2. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. Київ. ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 424 с.
3. Легалізація цивільного партнерства: світовий досвід та українські перспективи. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/>

- legalizaciya-civilnogo-partnerstva-svitoviy-dosvid-ta-ukrayinski-perspektivi.html.
4. Arguments for and against gay marriage URL: <https://www.debatingeurope.eu/focus/arguments-for-and-against-gay-marriage/#.ZGTQv3ZBy5e>.
  5. Конституція України від 28.06.2023 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
  6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#Text>.
  7. Петиція «Легалізація одностатевих шлюбів» від 03.06.2022 року № 22/144562-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/144562>.
  8. Проект Закону про інститут зареєстрованих партнерств від 13.03.3034 № 9103. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>.
  9. Справа Fedotova and Others v. Russia від 17.01.2023 № 40792/10, 30538/14, 43439/14 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2243439/14%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-222750%22%5D%7D>.
  10. Справа Macate v. Lithuania від 23 січня 2023 року № 61435/19 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-13955%22%5D%7D>.
  11. Справа Case of Maumulakhin and Markiv v. Ukraine від 1 червня 2023 року № 75135/14 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-224984%22%5D%7D>.